

Dějiny a sebetvorba

Jacob Burckhardt
jako Nietzschev
modelový čtenář

Jakub Chavalka

KAROLINUM

Dějiny a sebetvorba

Jacob Burckhardt jako Nietzscheův modelový čtenář

Jakub Chavalka

Recenzovali:

doc. Mgr. Aleš Novák, Ph.D.

doc. Mgr. Jiří Hoblík, Th.D.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2018

Redakce Alena Jirsová

Edice Filosofie

Edici řídí Jaroslav Kotča

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2019

© Jakub Chavalka, 2019

ISBN 978-80-246-4237-6

ISBN 978-80-246-4287-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Prolog / 7

I. oddíl: Nedružná družnost: nedovršitelný antagonismus duchovního „přátelství“ / 15

Kapitola 1 Kongenialita v rámci divergence / 17

Kapitola 2 Burckhardt a Nietzsche: sebrané anekdoty / 41

Kapitola 3 Burckhardt contra Wagner / 74

II. oddíl: Antikentaur a antiosel: Nietzscheův modelový čtenář / 113

Kapitola 4 Faktor Schopenhauer / 115

Kapitola 5 Nehistorické a dividualita dějin / 193

Kapitola 6 Sebetvorba jako rekonstituce apollinského / 235

Epilog / 296

Abreviace / 308

Summary / 310

Bibliografie / 313

Jakub Chavalka – vysokoškolský učitel filosofické antropologie / 324

Jmenný rejstřík / 328

Věcný rejstřík / 330

Prolog

Letos si připomínáme kulaté výročí Marxova narození. Oprávněně, protože všichni *nějak* tušíme, že jeho myšlení tak či onak ovlivnilo to, *kým* je dnes člověk. Jakási anketa uspořádaná ve Velké Británii dokonce značně překvapivě vyhlásila Marxe za nejvlivnějšího myslitele ne-li všech dob, tedy přinejmenším moderní epochy. Odhlédnu-li od otázky, nakolik lze právě Marxovi přičítat skutečnost, že se o filosofech pořádají ankety, nelze se divit, že se o něm i u nás opět stále více hovoří a přemýšlí, neboť postavil před člověka se vši vážnosti problém dějinnosti a ukázal, že dokud si neuvědomí a nepřisvojí temporální určenost svého bytí, nezbaví se existenciálního odcizení, do něhož se bez vlastního zapříčinění rodí.

Tato kniha ovšem není o Marxovi. Zmínil jsem se o něm vlastně pouze proto, abych uvedl jiného jubilanta, který se narodil o pouhých 20 dní později, a přestože se o něm alespoň u nás téměř vůbec nehovoří a nepřemýšlí, není nijak troufalé se domnívat, že jeho působnost měla na obraz lidství minimálně tentýž účinek a dopad, jako tomu bylo u Marxe. Nejde jen o to, že Jacob Burckhardt založil novou oblast historického bádání a že kulturní dějiny (*Kulturgeschichte*) se díky němu staly nedílnou perspektivou naší časovosti. Nejde rovněž pouze o to, že se stejnou vehemencí jako Marx kritizoval modernitu v její kapitalistické verzi a mnohdy viděl mnohem hlouběji a přesněji. Konečně nejde ani pouze o to, že na rozdíl od svého o kapánek staršího „sourozence“, narozeného pouhých 300 kilometrů od rodné Basileje, s nímž se mimochodem mohl střetnout na přelomu třicátých a čtyřicátých let při studiu v Berlíně, nevyhlašoval nutnost revoluce; podobné politické podniky se mu naopak ze srdce hnusily. V této knize nejde zkrátka o hledání alternativy vůči neoddiskutovatelnému významu Marxových analýz, ať už jej hodnotíme jakkoli.

Její hlavní záměr se obrací k jinému filosofovi světodějně důležitosti,¹ se kterým se Burckhardt prokazatelně setkal, ba co víc navázal s ním vztah, jenž daleko překračoval hranice styku mezi kolegy na basilejské univerzitě. Tuto Burckhardtovu známost nepomene zmínit snad žádná práce, jež se ho třeba i jen letmo dotýká, a přestože se o jejím průběhu a důsledcích stále vedou spory, s určitostí lze říci, že sehrála v následujících dějinách nejen německé kultury obzvláště určující roli. Přitom samotný průběh vztahu má velice podivuhodnou dynamiku. Zdá se totiž, že Burckhardt zlomil nad svým kolegou Friedrichem Nietzschem hůl nejpozději v době vydání Zarathustry a byl to naopak mladší z obou protagonistů, kdo se usilovně pokoušel udržovat kontakt.

O Nietzscheově vztahu k Jacobu Burckhardtovi, basilejskému profesorovi a jednomu z iniciátorů vědeckého zkoumání kulturních dějin, toho bylo napsáno již poměrně dost.² Není se ostatně čemu divit, neboť osobní styk významných osobností jakékoli doby

¹ Ve zmiňované anketě „obsadil“ až 10. místo.

² Mezi nejčastěji uváděné, avšak velice jednostranné patří kniha Alfreda von Martina *Nietzsche und Burckhardt: zwei geistige Welten im Dialog*, která vyšla ve 3. revidovaném a rozšířeném vydání v roce 1945; dále stejně jednostranná (třebaže s opačným, tentokrát Nietzscheho vyzdvihujícím důrazem) kniha Edgara Salina z roku 1938 *Jacob Burckhardt und Nietzsche*, v níž byla poprvé shromážděna vzájemná korespondence obou myslitelů; v roce 1959 vyšla její zkrácená verze *Vom deutschen Verhängnis. Gespräch an der Zeitenwende: Burckhardt-Nietzsche*; v roce 1938 rovněž vyšla poněkud pozapomenutá, krátká studie Heinricha Bartha *Jacob Burckhardt und Friedrich Nietzsche* původně publikovaná v *Neuer Schweizer Rundschau*; z novějších titulů jsou významnější *Der Begriff der Kultur bei Warburg, Nietzsche und Burckhardt* od Yoshihika Maikumioho (1985) a *Burckhardt und Nietzsche Im Revolutionszeitalter* Emila Walter-Busche (2012); Třetí esej *Burckhardt and Nietzsche* v knize *The Importance of Nietzsche* Erica Hellera (1998); 6. kapitola *Burckhardt and Nietzsche: Two Critiques of Modernity* v knize Richarda Sigurdsona *Jacob Burckhardt's Social and Political Thought* (2004) a kapitola *Die Kraft der „Krise“: Renan, Burckhardt und Nietzsche* v knize Giuliana Campioniho *Der französische Nietzsche*; z dílčích studií je třeba zmínit Martina A. Ruehla a jeho text „*An Uncanny Re-Awakening*“: *Nietzsche's Renaissance of the Renaissance out of the Spirit of Jacob Burckhardt* či Nikoly Regent A „*Wondrous Echo*“: *Burckhardt, Renaissance and Nietzsche's Political Thought*; a dále speciálněji zaměřené texty Hasso Hofmanna, *Jacob Burckhardt und Friedrich Nietzsche als Kritiker des Bismarckreiches* a Duncana Large „*Our Greatest Teacher*“: *Nietzsche, Burckhardt, and the Concept of Culture*. Další tituly viz bibliografie.

vyvolává otázku po jejich vzájemném ovlivnění či inspiraci. V případě Burckhardta a Nietzscheho je snaha o postižení podobné souvislosti o to lákavější, že historická působnost obou myslitelů na pozdější myšlení vytváří dojem jaksi převrácené perspektivy. Tím má být řečeno, že zatímco v osobním styku byl dominantní spíše Burckhardt (Nietzsche se, jak řečeno, až do konce svého vědomého života – a de facto i o píd' za něj – v jistém smyslu nepřestával dožadovat jeho pozornosti), co do popularity, množství čtenářů i vlivu získal Nietzsche nad svým kolegou z univerzity nepochybně mnohonásobně navrch. K tomu se navíc pojí další okolnost, jež činí Burckhardta s ohledem na Nietzscheho výjimečným: na rozdíl od jiných významných lidí, se kterými byl Nietzsche nějakou dobu v kontaktu, tedy na rozdíl od tohoto zástupu v čele s Richardem Wagnerem, si Burckhardt dokázal udržet Nietzscheovu náklonnost.

Tato kniha se pokouší ukázat, co mohlo Nietzscheho na Burckhardtovi tolik fascinovat. Základní hypotézu napovídá již název. Předpokládám, že důvody Nietzscheovy setrvalé snahy vzbuzovat Burckhardtův zájem neměly osobní či psychologické příčiny, mnohem spíše v nich lze vidět důvody existenciálně literární. Považoval jej totiž za natolik vnímavého a vzdělaného, že jej pasoval na jednoho z mála svých „opravdových“ čtenářů. Odtud ona úpěnlivá vazba, kterou Nietzsche s takovou živostí prožíval. Burckhardt pro něj představoval někoho, ke komu může hovořit, uši stvořené k tomu, aby mu naslouchaly. S Burckhardtem již zkrátka nebyl Nietzsche obklopen tak bezvýchodnou samotou, začal si s ní naopak s jistou ambivalencí pohrávat. Spíše než břemeno, na něž je třeba si bez ustání stěžovat, pro něj najednou vyvstal problém navíc.³

Jako autor je Nietzsche zcela jistě zajímavý tím, že *touží* po čtenáři. Tato touha jej situuje do výjimečné pozice: nespokojuje

³ K tomu např. dopis Rese von Schirnhofen z června 1885: „Dosti, mám podezření, že by to se mnou již nikdo nevydržel. Třebaže mi to poskytuje mnoho důvodů, abych si přál ‚dobrou společnost‘. Ach, kdo zná mých ‚sedm samot!‘“ SB, 7, s. 59. Motiv „sedmé samoty“ se nachází v RV, 285 a 309, Zarathustrově promluvě *O cestě tvůrčího*, předmluvě k *Antikristovi*, básních *Znamení ohně* a *Slunce se sklání z Dionýských dithyrambů* atd.

se s pouhým vedením čtenáře po cestě svého myšlení, neboť to již předpokládá předběžnou srozuměnost mezi čtenářem a čteným a stejně tak předzjednanou harmonii mezi autorem a jeho dílem. Stačí se však podívat na každý jeden poslední aforismus Nietzscheových knih, aby bylo jasné, že o obou těchto předem zjednaných stanoviscích hluboce pochybuje. Uvedu pouze jeden příklad za všechny:

„Ach, co se z vás stalo, vy moje napsané a namalované myšlenky! Není tomu dávno, co jste byly ještě tak pestré, mladé a zlobné, plné ostnů a tajuplných kořených vůní, až jste mě přiměly kýchat a smát se – a teď? Už jste svou novost odložily, a některé z vás se chystají, obávám se, stát se pravdami: tak nesmrtelně už vypadají, tak zoufale pořádně, tak nudně! A bylo to kdy jinak? Jaké věci vlastně opisujeme a omalováváme, my mandarínové s čínským štětcem, my zvěčňovatelé věcí, jež se *dají* psát, co svedeme sami omalovat? Ach, vždy jen to, co se právě chystá uvadnout a počíná páchnout! Ach, vždy jen odcházející a vyčerpané bouře a žluté pozdní pocity! Ach, vždy jen ptáky, kteří se unavili letem a zbloudili a k jejichž polapení stačí teď natáhnout ruku – *naši* ruku! Zvěčňujeme to, co už nemůže dlouho žít a létat, jen věci znavené a sešlé! A jen pro vaše *odpoledne*, vy mé napsané a namalované myšlenky, jen pro ně mám barvy, možná mnoho barev, mnoho pestrých něžňůstek a padesátero žlutí a hnědí a zelení a červení: – ale nikdo z toho neuhádne, jak jste vypadaly zrána, vy náhlé jiskry a zázraky mé samoty, vy mé dávné milované – *zlé* myšlenky!“⁴

Napsané se vždy již opožďuje samo za sebou, v okamžiku psaní propuká pustošivá temporalita, jež myšlenku, kterou mělo psaní vyjádřit, uvězní v záhybech liter. Napsané již nezachycuje přítomnost autora, naopak jej znepřítomňuje a z této absence jej může vysvobodit jedině čtenář, jenž *uhádne*,⁵ co se v napsaném skrývá. Odtud i jeho nepřítomná obvyklá představa, že knihy by měly vycházet bez jména autora na titulním listu.

⁴ MDZ, 296, s. 189; srv. KSA, 5, s. 239–240.

⁵ Viz pozn. 721.

„Pokud jsou totiž dobré, jsou cennější než osoby – jakožto jejich kvintesece; jakmile se však autor v titulu prozradí, je kvintesece čtenářem opět zředěna osobními, ba nejosobnějšími příměsemi, a účel knihy se tak zmaří. Ctižádostí intelektu je nejevit se už jako individuální.“⁶

Nietzsche netouží po jakémkoli čtenáři, nýbrž jak řečeno, jedi- ně po čtenáři, který jej dokáže uhádnout, a tím jej uvolnit z pout „anonymity“ autora. Touží po čtenáři, jenž sám od sebe nemůže existovat; takový čtenář musí teprve sám sebe nalézt.

Nejexplicitněji popisuje Nietzsche vztah mezi autorem a čtenářem v Předmluvě k prvnímu dílu *Lidského, příliš lidského*. Otevřeně přiznává, že si z *nouze* vymyslel figuru „svobodného ducha“, aniž by k němu měl jakoukoli předlohu, neboť „takových ‚svobodných duchů‘ není, nebylo“.⁷ Aby vůbec mohl psát, musel si Nietzsche vytvořit imaginárního čtenáře, k němuž se obrací. Nutnost či potřeba psaní v něm vyvolává nouzi, v níž touží po čtenáři. Svobodný duch se mu takto vynořuje z hlubin touhy, třebaže jím doslova nikdo není. Vzápětí však Nietzsche dodává:

„Že by takoví svobodní duchové jednou existovat *mohli*, že naše Evropa mezi svými syny zítřka a pozítřka takové bystré a smělé mladíky mít bude, tělesně a hmatatelně a nejen, jako v mém případě, v podobě šablon a poustevnické stínohry: o tom já sám pochybuji nejméně. Vždyť už je vidím *přicházet*, zvolna, pozvolna; a třeba jejich příchod o něco urychlím, jestliže již napřed popíšu, za jakých okolností je *vidím* vznikat, po jakých cestách *přicházet*?“⁸

Stěží lze pochybovat o tom, že na otázku: odkud se dosud neexistující svobodní duchové vzali?, by Nietzsche odpověděl: vzešli z mé knihy, v ní je započat jejich *zrod*. Text Předmluvy, napsaný zhruba o deset let později než samotná kniha, totiž pokračuje zevrubnou analýzou *velkého odpoutání*, v níž je v jednotlivých kro-

⁶ LPL, II, VM, 156, s. 64; srv. KSA, 2, s. 443.

⁷ LPL, I, Předmluva, 2, s. 10; srv. KSA, 2, s. 15.

⁸ Tamtéž, s. 10–11.

cích zachycena genealogie „svobodného ducha“ jakožto fáze jeho vnitřního utváření.

Nietzsche tedy svého čtenáře vytváří, takřka jej modeluje a v každém aforismu vynáší na světlo jednu z faset jeho tvářnosti. A naopak: čtenář, jenž dosud neexistuje, vzejde do toho, kým *má* být, pokud z Nietzscheho textu uhádne sám sebe. Touha po čtenáři pro Nietzscheho neznamena, že čtenáře dovede k pochopení. V touze po čtenáři Nietzsche modeluje obraz lidství, jenž ve čtenáři četbou jeho textů vzchází. V tomto ohledu lze na Nietzscheho knihy nahlížet jako na transformativní antropologii.

Domnívám se a v celé knize se snažím prokázat, že Jacob Burckhardt v této grandiózní konstituci čtenáře odhaluje jistou Nietzscheho „slabinu“. Nachází se totiž, s vysokou mírou pravděpodobnosti nevědomě a proti své vůli, v místě, které je svou povahou paradoxní. Je tím, kdo se má teprve zrodit, a přesto se na něj Nietzsche se svým psaním obrací. Je nepřítomností budoucího, které již nastalo. Takto se k Nietzscheho vrací z budoucnosti, která opakuje již nastalé. Je Nietzscheho modelovým čtenářem ještě před vymodelováním jeho čtenáře, a schraňuje v sobě tudíž věcný návrat tohoto čtenáře. Jacob Burckhardt garantuje Nietzscheho čtenáře, a třebaže se z této garance záměrně a vědomě vymanil, ztělesňuje Nietzscheho touhu po čtenáři. Odtud Nietzscheho snaha vždy znovu Burckhardta oslovit; musel se mu podvolit, aby vůbec mohl psát. A je možná posledním důkazem Burckhardtovy velikosti, že všechno Nietzscheho úsilí ponechával bez povšimnutí. V odpovědi, ať již uznávající či odmítavé, by totiž vyschl pramen Nietzscheho touhy po čtenáři, zanikl by jeho modelový čtenář, který měl v jeho psaní teprve povstat.

Modelový čtenář zajisté Nietzscheho vždy uniká. Nemůže tomu ani být jinak, neboť jeho bytostně temporální povaha (nepřítomnost budoucího, které již nastalo) mu brání v tom, aby Nietzscheho touhu po čtenáři zaplnil trvalostí bytí. Toto mínění, které ovšem nevyklučuje opakování setkání, bylo i Burckhardtovým osudem. Stopu Nietzscheho rozhodnutí, že právě a jedině on *nemá* být z možnosti tohoto opakování vyloučen, nacházím ve dvou na sebe odkazujících rukopisných poznámkách z doby koncipování knihy

pro „svobodné duchy“ (rukopis dorazil ke korekturám v polovině ledna 1878⁹). První z nich pochází z přelomu jara a léta 1877; jde o rytmizovaný zápis nadepsaný „Jacob Burckhardt“:

„Od té doby, kdy mi vzešla tato kniha, vládne mi touha a
zahanbení,
Dokud Ti jednou taková rostlina nevykvetě stokrát bohatěji.
Již nyní jsem okusil to štěstí, že následuji
někoho většího,
Když nese zlatý výtěžek, raduje se sama sadba.“¹⁰

Na podzim téhož roku si pak Nietzsche načrtává „Epilog“ k připravované knize:

„Epilog. – Zdravím vás všechny, mí čtenáři, již záměrně nehledíte do této knihy falešnými a šilhavými očima, vás, kteří jste v ní schopní rozpoznat spíše bláznovu chatrč, v níž je karikatuře a úšklebku duchovní svobody vnuceno uctívání. Víte, co dávám a jak dávám; co mohu a o kolik více chci – totiž sepnout elektrický oblouk nad stoletím, od smrtelného lože až ke kolébce nové svobody ducha. Můžete nyní na všem dobrém i špatném, co jsem řekl a učinil, vykonat krásnou odplatu! Jsou mezi vámi tací, kteří mohou odplácet malé velkým a chtěné uskutečněním: – s jakým pocitem jsem na každého z nich myslel, mohu zde na konci knihy vyslovit jako rytmizovaný/rýmovaný pozdrav:

Od té doby, kdy mi vzešla tato kniha, trápí mě touha
a zahanbení,
Dokud Ti jednou taková rostlina nevykvetě bohatěji a krásněji.
Již nyní jsem okusil to štěstí, že následuji
někoho většího,
Když nese zlatý výtěžek, raduje se sama žeň.“¹¹

⁹ Srv. KSA, 15, s. 80.

¹⁰ KSA, 8, 22[81], s. 393.

¹¹ Tamtéž, 24[10], s. 480.

Nenaznačuje se zde, že skutečným adresátem knihy, tím, koho Nietzsche vidí přicházet, třebaže jeho podmínka možnosti nebyla dosud nikdy naplněna, tudíž existuje navzdory své výhradně budoucnostní povaze a vrací se k sobě jakoby z budoucnosti, byl míněn doslovně Burckhardt? Vždyť v tomto nakonec nevyužitém „posledním slovu“ (ale co to koneckonců mění?) se v pocitu, s nímž myslel na svého čtenáře, bezprostředně zrcadlí Burckhardt první citované poznámky! Běží však pouze o stopu, která má nevypočitatelně daleko k čemusi takovému jako faktickému důkazu, či dokonce empirické jistotě.

Tato kniha je pokusem vydat se po stopách této stopy a vymodelovat v Nietzscheově předpokládané intenci Burckhardta coby jeho modelového čtenáře.

Dopsáno 25. 5. 2018

I. oddíl

**Nedružná družnost: nedovršitelný
antagonismus duchovního „přátelství“**

Kapitola 1 Kongenialita v rámci divergence

„Komuna a požár v Louvru jej hrozivě znepokojily, což možná vedlo k vytvoření mnoha nových myšlenek o zvláštních symptomech naší kultury. Přemožen těmito zprávami pospíchal za Jacobem Burckhardtem, který zase hledal jeho, minuli se, a když se konečně setkali, byli schopni si pouze potřást rukama, protože pro slzy nemohli mluvit.“¹²

Obdobné rádobý legendární historky, tradované o soužití Jacoba Burckhardta a Friedricha Nietzscheho, mají posílit výše naznačené intuitivní tušení, že mezi oběma výraznými osobnostmi, které jsou obecně pokládány za formativní pro historickou, potažmo filosofickou imaginaci¹³ dnešní doby, muselo dojít k jakémusi „kongeniálnímu jiskření“, jehož stopováním a mapováním bychom mohli odhalit ledasco důležitého o povaze současného myšlení. Tušení kongeniality se zdá mít v daném případě velmi solidní předpoklady. Jak Burckhardt, tak Nietzsche se osvědčili coby bystří diagnostikové, kteří přesným pozorováním symptomů kulturního, společenského a politického dění dokázali zdánlivě jasnozřivě předpovědět, jakým směrem se bude ubírat člověk příštího (či příštích) století. Lékařský slovník je zde užít zcela záměrně: Nietzsche hovoří o svém myšlení přímo jako o symptomatologii, Burckhardt zase pokládá určité epochy, pochopitelně především renesanci, ale kupříkladu i věk Konstantina Velikého, za svého druhu duchovní metastáze. Terminologie vztažená k léčení pak do značné míry determinuje povahu jejich myšlení; je laděno základním pocitem, že vše, co se děje, prostupuje všudypřítomná

¹² E. Förster-Nietzsche, *Der junge Nietzsche*, s. 281.

¹³ Imaginací jsou zde míněny hranice toho, co je vůbec myslitelné, ačkoli to vůbec nemusí být reprezentovatelné, a proto představitelné.

choroba, která v tichosti pracuje na rozkladu každé životaschopné bytosti, ať už je do ní projektována rostlina, nebo vesmír, a tím připravuje atentát na člověka a jeho budoucnost.

Nemocí takto temperovaný výhled na to, čím je člověk (totiž rozkladem, a tudíž smrtí ohroženým bytím), a jak se má ke světu, ve kterém na něho smrt v nejrůznějších podobách číhá, profiluje u Burckhardta i Nietzscheho specifickou kritiku jevů, které se úzce váží k přítomnosti chápané jako modernost: materialismu a konzumerismu, „masově“ demokratické kultuře, racionalismu, neomezenému individualismu, banalitě, průměrnosti a ošklivosti jejich doby, národnímu státu, dehumanizaci, odcizení, filistrovství, totalitarismu a posedlosti moderního světa rovností představující vážné ohrožení svobody. Právě odtud vycházejí předpoklady pro kongenialitu obou myslitelů, jejíž výsledek, jakož i průběh poukazující podobným vyústěním na nutnost vzájemného působení, lze shrnout pod epiteton: antimoderní.

Tím ale není řečeno téměř nic, natož aby tím bylo řečeno něco o vztahu Burckhardta a Nietzscheho a jejich případném vzájemném působení. Je jistě lákavé prohlásit současnou dobu za postmoderní a pak retrospektivně oslavovat jako hrdinné předchůdce všechny, kteří již o století dříve nahlédli nástrahy a léčky modernity. Oč je to lákavější, o to je to lacinější, nehledě na to, že Burckhardt i Nietzsche považovali podobný postoj (pro ně ovšem reprezentovaný rozličnými verzemi hegelianství) za myšlenkově plochý a jalový. Z toho však nelze usuzovat na jakoukoli kongenialitu, spíše je třeba již z opatrnosti pohlížet na takový souhlasný postoj jako na náhodný a vyvěrající z odlišných zdrojů. Jakoby se něco vysvětlilo tím, že Burckhardt působil na Nietzscheho a ovlivnil ho, či že Nietzsche působil na Burckhardta a ovlivnil jej. Vysvětleno tím není nic proto, že předně na Burckhardta i Nietzscheho mohla stejně tak dobře působit a oba je ovlivnit pekařka, u které si (každý zvlášť či společně) cestou na univerzitu kupovali pečivo, a pak zejména proto, že v předpokládaném vzájemném působení a ovlivňování (třebaže nepochybně probíhalo) žádné vysvětlení obsaženo není; jedná se pouze o popis jejich opakovaných setkání a touhu vypořádat se se dvěma jedinečnými génii tím, že budou re-

dukování na kongenialitu. Protože Nietzsche potkal Burckhardta a naopak, mohli se stát *jakoby* sebou samými a pak každý sledovat svou vlastní myšlenkovou cestu. Burckhardt je vysvětlen setkáním s Nietzsche, Nietzsche setkáním s Burckhardtem, tím je již postíženo vše podstatné. Kdyby se nesetkali, nedošli by k natolik podobným závěrům o charakteru své doby. Tak získává tušená kongenialita poslední a konečné zpečetění. O povaze Burckhardtova a Nietzscheova myšlení již netřeba dodávat nic elementárnějšího než prostý fakt, že se potkali v Basileji a pocítili k sobě téměř okamžitě vzájemné sympatie. V mnohém se samozřejmě posléze lišili a Nietzsche dokonce považoval pozdější Burckhardtovu smířlivou spokojenost za masku neslučitelnou s jeho „opravdovým pesimismem“;¹⁴ ale v zásadě již na sebe zůstali trvale odkázáni jako dva body, mezi nimiž vede jedna a právě jedna úsečka, přičemž neúprosně nápadné odlišnosti možno smést ze stolu připomínkou, že po Nietzscheově abdikaci na profesorské místo žili přece jen příliš odloučení. Přidržíme-li se geometrické metaforiky, úsečka se změnila v kruh se středem v Basileji (Burckhardt) a oběžnicí na různých místech Itálie, švýcarských Alp a Německa (Nietzsche), avšak vzájemná odkázanost se tím nijak neporušila, dostalo se jí pouze jiného prostorového uspořádání.

Představa o nevyhnutelné kongenialitě, tedy o jakési svébytné chemické reakci, v níž se dva samostatné prvky transformují do sloučeniny, která vykazuje vlastnosti, popřípadě skupenství zcela odlišné od původní samostatnosti, a to se silou přírodního zákona, nabývá povážlivé trhliny, podíváme-li se blíže na téměř hagiografickou historku uvedenou na začátku našeho pojednání. Ačkoli dle všeho běží o jednu z „věrohodnějších“ informací Nietzscheovy sestry Elisabeth, kterou jí pravděpodobně osobně vyprávěl a má dokazovat schopnost obou myslitelů povznést se nad odlišnost svých povah danou jaksi přirozeně jejich věkovým rozdílem (Nietzsche byl o 26 let mladší, což Lama – jak Nietzsche svou sestru s oblibou přezdíval – neopomene na jiném mís-

¹⁴ A. Dru, *Letters of Jacob Burckhardt, Introduction*, s. li.

tě zdůraznit¹⁵), stala se právě Elisabeth nechtěnou protagonistkou komického výstupu, jenž způsobil, že se o Burckhardtovi již vždy vyjadřovala s lakonickým odstupem a případná kongenialita, která navíc měla Burckhardta zahrnout jako součást geniality jejího bratra, jí tak už vůbec nepřišla na mysl. Když se totiž na podzim roku 1895 vydala za v té době již proslulým a uznávaným historikem, aby doplnila prázdná místa v chystané Nietzscheově biografii (ta mimochodem několikrát, dlužno dodat neúspěšně, aspirovala na Nobelovu cenu za literaturu¹⁶) o léta jeho basilejské profesury, sehrál před ní Burckhardt postavu senilního a nic nechápajícího starce a ze zamýšlené oslavy bratrovy velikosti tak nakonec nebylo nic.¹⁷ Burckhardt se tedy stáhl a jakoukoli podobnost či spřízněnost s Nietzscheem zcela záměrně popřel.

O několik let později svou pozici, tentokrát vážně a bez komediálnosti, znovu potvrdil v dopise svému příteli von Pastorovi, jenž jej vyzval, aby reagoval na text v *Historisch-Politischen Blättern für das katholische Deutschland*,¹⁸ který se týkal jeho poměru k Nietzscheovi:

¹⁵ „Co se týče jeho přátelského vztahu k Burckhardtovi, neměli bychom zejména zapomínat, že můj bratr byl o 26 let mladší než Burckhardt, a že jej tudíž považoval spíše za respektovaného učitele než za rovnocenného přítele. Navzdory všemu proto stále neměl příležitost na klidný, důvěrný rozhovor, v němž by vyjádřil své osobní pocity z Basileje a jeho obyvatel. To byl důvod, proč tak úzkostně vyhlížel návštěvu, kterou jsme u něj s matkou vykonali v létě 1870.“ E. Förster-Nietzsche, *Der junge Nietzsche*, s. 262. Elisabeth zřejmě nemohla Burckhardtovi jeho taškařici odpustit.

¹⁶ Poprvé v roce 1908, viz H. F. Peters, *Zarathustra's Sister*, s. 195; potřetí v roce 1922, viz tamtéž, s. 210. K výročí 75. narozenin dostala od univerzity v Jeně za své literární dílo čestný doktorát, viz B. Macintyre, *Forgotten Fatherland: The Search for Elisabeth Nietzsche*, česky *Ve službách germánského ducha*. Elisabeth Nietzscheová a poslední árijská kolonie, s. 182.

¹⁷ A. von Martin, *Nietzsche und Burckhardt*, s. 180–181. Příhodu zmiňuje rovněž např. David Venetz ve své diplomové práci *Die Italienische Renaissance Zwischen Philosophie Und Kunstgeschichte: Die Auffassungen nach Jacob Burckhardt und Friedrich Nietzsche*, s. 51.

¹⁸ Jednalo se o text Georga Gruppy *Friedrich Nietzsches Geistesentwicklung und Geistesphilosophie* (č. 116, Mnichov 1895, s. 823nn.).